

فرهنگهای دوزبانه روسی و فارسی و یک قرن تجربه

محمد رضا محمدی
دانشگاه تربیت مدرس
mrmoham@modares.ac.ir

چکیده

فرهنگ نویسی در کشورهای مختلف سابقه‌ای طولانی دارد، و در کشور ما نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. محققین شروع تاریخ فرهنگ‌نگاری توسط ایرانیان را از اوایل قرن ۹ میلادی می‌دانند که در مقایسه با کشورهای اروپایی از سابقه طولانی آن حکایت می‌کند. فرانسویها از قرن ۱۶، انگلیسیها از قرن ۱۷ و روسها از قرن ۱۸ بدین امر همت گمارده‌اند. هدف این پژوهش مقایسه اجمالی فرهنگهای به چاپ رسیده و پسر کاربرد دوزبانه روسی به فارسی و فارسی به روسی و ارائه قابلیتها و ویژگیهای یک فرهنگ خوب می‌باشد. در این مقاله سعی شده است که علاوه بر ذکر مشخصه‌های کلی فرهنگها به صورت جدول مقایسه‌ای، به طور جداگانه، به بارزترین و پراهمیت‌ترین مشخصات و ویژگیهای فرهنگهای پرکاربرد نیز اشاره شود. در ذیل نام هر فرهنگ، ویژگیهای آن فرهنگ، ساختار کلی آن و اطلاعاتی از این دست آورده شده است.

واژه‌های کلیدی

فرهنگ، فارسی، روسی، فرهنگ نگاری، زبان، دوزبانه، واژه.

مقدمه

هر چند که قدمت اولین فرهنگ دوزبانه به اوایل قرن بیستم در سال ۱۹۰۶ و به نام فرهنگ روسی به فارسی آ.ف. خشاب^۱ (افچنیکووا ص ۶)، چاپ سنت پترزبورگ می‌رسد، ولی سابقه جدیتر نگارش اینگونه فرهنگهای دو زبانه تقریباً به دهه ۴۰ تا ۵۰ قرن گذشته میلادی برمی‌گردد. تعداد فرهنگهایی که در دوره معاصر به چاپ رسیده‌اند و به معرض و قضاوت عمومی گذاشته شده‌اند، بسیار اندک است.

در مقدمه لغت‌نامه دهخدا، در مورد فرهنگ و فرهنگ نگاری چنین آمده است: لغت را یک نفر نباید بنویسد، زیرا لغت همه چیز است و همه چیز را همگان دانند و بنابر معروف همگان هنوز از مادر نزاده‌اند و این لطیفه‌ای است که بر طبق آن باید همیشه جمعیت برای لغت باشد.

۱. فرهنگهای معاصر و پُرکاربرد فارسی به روسی

می‌توان تمامی فرهنگهای دو زبانه فارسی به روسی را به دو دسته کلی عمومی (غیر تخصصی) و تخصصی (موضوعی) تقسیم کرد که نخست با نگاهی کلی به بیان خصوصیات فرهنگهای موجود که در حال حاضر مورد ارجاع و استفاده عملی نیز دارند، پرداخته و سپس جدول مقایسه‌ای فرهنگهای عمومی و تخصصی به طور جداگانه، ارائه می‌گردد.

لازم به ذکر است که در این مقاله از نقطه نظر نگارنده به جهت سهولت تقسیم‌بندی، فرهنگهای عمومی یا غیر تخصصی به فرهنگهایی اطلاق شده است که اطلاعات عمومی از لحاظ معنی یا معانی واژه و عبارت و مشخصات دستوری آن (جنس، عدد، مفرد یا جمع، کلمات پرسشی فعل و اسم، صرف اسم، فعل و ...) را دارا باشد. اما فرهنگهای تخصصی یا موضوعی فقط قسمتی از مشخصات دستوری، به عنوان مثال جنس اسم را ارائه می‌نماید و حوزه مشخصی از واژه با معانی آنها را در رشته‌های خاص علمی (مثلاً زیان‌شناسی، فیزیک، شیمی و ...) در برمی‌گیرد.

الف) فرهنگ فارسی به روسی، تدوین‌کنندگان: م. عثمانوف، ج. دربی،

ل. کیسلووا، س. ساریچف، ک. پریومینا، گ. گالموا، آ. برتلس، غ. علی اف، ل. موراوویوا،

گ. کازلوف^۲ به تصحیح: یوری روینچیک. چاپ مسکو: انتشارات زبان روسی، چاپ اول ۱۹۷۰، چاپ دوم ۱۹۸۳، چاپ سوم ۱۹۸۵، در دو جلد، جلد اول ۸۰۰ صفحه و جلد دوم ۸۶۴ صفحه، دارای بیش از ۶۰۰۰۰ واژه (عثمانوف ۱۹۸۵).

در مقدمه چاپ دوم این فرهنگ به زبان روسی، اشاره‌ای به ماجرا و سابقه نگارش اولین چاپ آن دارد که مربوط می‌شود به ۱۰ سال قبل از چاپ دوم یعنی سال ۱۹۷۰ (هرچند که نگارش فرهنگ در سال ۱۹۵۶ پایان پذیرفته است). نحوه تنظیم و تألیف این فرهنگ چنان است که پس از هر کلمه اصلی، ترکیبات واژه مورد نظر نیز آورده شده است. مثلاً پس از واژه ابریشم: ابریشم خام، ابریشم طبیعی، ابریشم مصنوعی، کرم ابریشم، گل ابریشم آورده شده است:

طبیعی; шёлк-сырéc; ~ خام [1] шёлк; [абришам и абришом] ابریشم
 کرم ~; искусственный шёлк; ~ مصنوعی; натуральный шёлк; ~
 гусеница шелкопряда; 2) и. с. ж. Абришам; ~ گل шёлковая
 акация (Albizzia).

علاوه بر آن در آخر جلد دوم لیست اسامی مناطق جغرافیایی با آخرین تصحیحات لازم به همراه اسامی زنان و مردان ایرانی به زبان روسی آورده شده است. در انتهای فرهنگ، مقاله‌ای مختصر در خصوص دستور زبان فارسی به زبان روسی مشتمل بر آشناسی، واژه شناسی و اصطلاحات با بیان اصلی‌ترین ساختارهای آنها در قسمت صرف: اسم، صفت، ضمیر، عدد، فعل، قید، حروف اضافه، کلمات ربط، ادات و ندا؛ و در قسمت نحو: نحوه ارتباط کلمات، ترتیب اجزای جمله، جمله‌های ساده و مرکب توضیح داده شده‌اند. نگارش فرهنگ از چپ به راست و به ترتیب حروف الفبا است.

پس از وقوع انقلاب اسلامی در کشور در حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، علمی، مذهبی، فلسفی و غیره کلمات و اصطلاحات بسیاری دگرگون شد و یا بعضی از آنها به صورت کلمات جدید وارد فرهنگ واژگان زبان فارسی شده و برخی نیز مجدداً احیاء گردیدند. از چاپ دوم به بعد این فرهنگ، تلاش شده است تا با گنجاندن واژه‌ها و اصطلاحات معادل جدید به زبان روسی تا حدودی نقص کمبود واژگان جدید برطرف شود. اگرچه تعداد کل کلمات و اصطلاحات جدید کمتر از ۲۰۰۰ کلمه

می‌باشد که مجموعاً در آخر هر جلد آورده شده است، ولی همین میزان هم در نوع خود کاری است جدید و در خور تحسین که البته نیاز به تصحیح و تکمیل دارد. این مهم، بنا به تصریح پروفسور روبینچیک، مصحح و سروراستار، با سعی و تلاش خودجوش آنان میسر شده چرا که تا آن هنگام (زمان چاپ دوم) هیچگونه کتاب و یا منبعی جهت جمع آوری و توضیح اصطلاحات و واژگان جدید نگاشته نشده بود. از جمله این واژه‌ها و ترکیبات جدید می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

اثنا عشری، اختناق، وزارت ارشاد اسلامی، آزاد فکر، استکبار، اسلام شناسی، انمه اطهار، الله اکبر، پیامبر اسلام، تارک دنیایی، توحیدی، جماعت، جهانخوار، چپاولگر، حضانت، حلبی نشین، مجلس خبرگان، خودکفایی، ذبح اسلامی، رزمنده، ساتر، سازندگی، ساواک، ستاد بسیج اقتصادی، سلام الله علیه، شورای نگهبان، شهید، شهیدپرور، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، صلوات، صلی الله علیه و آله، طاغوت، عزادار، غرب زدگی، فقاقت، قحط الرجال، کامپیوتر، گروهک، گود نشین، لا اله الا الله، لجستیکی، صنایع مادر، متجاوز، مجاهد، مجلس شورای اسلامی، محارب، مرجع تقلید، مرجعیت، مستضعف، مستکبر، ملی‌گرا، مومن، نوآوری، وسواس، ولایت، همه پرسى.

ب) فرهنگ فارسی به روسی، فرهنگ درسی برای فارسی زبانان، مولفان: م.ی. رادوویلسکی، گ.آ. واسکانیان، آ.م. شویتوف^۳. چاپ مسکو: انتشارات زبان روسی، چاپ دوم ۱۹۸۶، در ۱ جلد، ۸۰۸ صفحه و شامل ۴۶۰۰ واژه (رادو ویلسکی ۱۹۸۶). این فرهنگ در برگرنده^۴ ۴۶۰۰ واژه پُرکاربرد زبان فارسی است که تقریباً از لحاظ سبک و سیاق با فرهنگ فارسی به روسی س.د. کلیفسووا^۵ (کلیفسووا ۱۹۸۴)، به تصحیح آ.و. واسکانیان مطابقت دارد (چاپ اول ۱۹۷۵، چاپ دوم ۱۹۸۲، چاپ سوم ۱۹۸۴).

نگارش آن از راست به چپ و به ترتیب حروف الفبا است. در کنار ارائه واژه‌های معادل به زبان روسی، مشخصات مورد لزوم دستوری واژه‌های روسی (جنس، عدد، نوع فعل و ...) به زبان فارسی آورده شده است و در صورت نیاز

و جهت اطلاع خواننده، ارجاع به جداول صرفی آخر فرهنگ داده شده است. کلمات روسی دارای ضربه^۵ می‌باشند. در آخر فرهنگ جدولهای صرف زبان روسی (اسم، صفت، ضمیر، عدد، فعل و ...) جهت دانش پژوهان در ۷۹ صفحه آورده شده است. نویسندگان فرهنگ مخصوصاً از تجربیات نگارش فرهنگهای جیبی آموزشی فرانسه به روسی (۱۹۶۳) و فرهنگ آموزشی انگلیسی به روسی (۱۹۶۲) و دیگر فرهنگها استفاده نموده‌اند.

هر چند که حجم لغات این فرهنگ نسبت به فرهنگ قبلی، یعنی فرهنگ عثمانوف، بسیار کم است ولی بویژه از لحاظ آموزشی، فرهنگی وزین و متناسب می‌باشد. از جمله اهداف فرهنگ، استفاده در هنگام یادگیری زبان روسی با کمک معلم و یا بطور مستقل ذکر شده است.

ج) فرهنگ فارسی به روسی، مولف پروفیسور ب.و. میلر^۶، مصحح ای.ک. افچنیکوا، چاپ مسکو: اداره نشریات دولتی فرهنگهای زبانهای خارجی و ملی. چاپ اول ۱۹۵۰ شامل ۲۸۰۰۰ واژه، چاپ دوم ۱۹۵۳ تکمیل و تصحیح شده شامل ۳۵۰۰۰ کلمه، چاپ سوم ۱۹۶۰؛ در ۱ جلد و ۶۶۸ صفحه (میلر ۱۹۵۳).

این فرهنگ نتیجه تکمیل و تصحیح فرهنگ ۲۸۰۰۰ واژه‌ای چاپ سال ۱۹۵۰ توسط خود این نویسنده می‌باشد. در بازنگری آن واژه‌ها و اصطلاحات جدید سیاسی، اجتماعی و فنی آورده شده است. آوانویسی روسی یکنواخت و ضمیمه دستور زبان فارسی توسط و.س. راستورگویوا نوشته شده است. در آخر فرهنگ، اسامی و نامهای مناطق جغرافیایی گنجانده شده‌اند.

بنا به اذعان ای.افچنیکوا (میلر ۱۹۵۳) در نگارش اکثر فرهنگهای فارسی به روسی و از جمله در نگارش همین فرهنگ، از تجربیات فرهنگ ۲ جلدی فارسی به روسی میرزا عبدالله جعفراف^۷ (جعفراف ۱۹۲۷-۱۹۱۴) استفاده شایانی شده است.

این فرهنگ در مجموع نسبتاً قدیمی محسوب می‌شود و به همین سبب در حال حاضر چندان استفاده‌ای در مجامع علمی - آموزشی ندارد. واژه‌های فارسی با استفاده از حروف روسی آوانگاری شده، ولی مشخصات دستوری واژه در آن اصلاً آورده نشده است. علیرغم قدمت فرهنگ، ضmann آن در خصوص دستور زبان فارسی در مبحثهای

مختلف آواشناسی، صرف و نحو هنوز هم می‌تواند کاربرد آموزشی بسیاری زیاد داشته باشد.

ه) فرهنگ فارسی به روسی و روسی به فارسی اقتصادی و تجاری: مولف:

خالق حسینویچ کوراوغلی^۱، قطع جیبی، چاپ مسکو: انتشارات ونشتورگ ایزدات، سال ۱۹۵۸، ۵۹۶ صفحه و حدود ۱۱۰۰۰ واژه (کوراوغلی ۱۹۵۸).

این فرهنگ شامل اصطلاحات بازرگانی، حقوق، حمل و نقل، مالی و بانکی است. در نگارش آن از مجلات و مطبوعات، سالنامه‌های تجاری، و حسابرسیهای بانکی ایرانی و افغانی، اداره آمار ایران و نمونه‌های اسناد و مکاتبات در زمینه‌های تجاری و اقتصادی استفاده شده است. همچنین این فرهنگ دارای ضمیمه‌ای شامل اسامی مناطق جغرافیایی، اندازه‌ها و مقیاسها، و واحد پول کشورها می‌باشد.

توانمندیهای مولف در نگارش چنین فرهنگی با توجه به زمان چاپ اول آن، بسیار بالا و در خور تحسین است. متأسفانه نمونه چنین فرهنگی در این زمینه پس از آن و یا در تکمیل آن صورت نگرفته است. بسیار به‌جاست تا در شرایط اجتماعی کنونی و نیاز شدید جامعه علمی، در همین زمینه و حوزه‌های انجام گرفته، فرهنگ مذکور تکمیل و تصحیح گردد.

مؤلف این اثر ایرانی‌الاصل است که در دانشگاه دولتی مسکو سالها به عنوان پروفیسور و مدرس در گروه ادبیات روسی مشغول به تدریس بوده است. مشخصه‌ها و مولفه‌های کتاب حکایت از تسلط بالای ایشان در فرهنگ نگاری تخصصی دارد.

جدول ۱ به‌طور اجمالی، جهت مقایسه بهتر اطلاعات فرهنگهای فارسی به روسی که تاکنون به چاپ رسیده‌اند، ارائه شده است. توضیح آنکه به دلیل عدم دسترسی به برخی از فرهنگها اطلاعات جدول، تکمیل نشده است.

جدول ۱: جدول مقایسه‌ای فرهنگهای عمومی و تخصصی فارسی به روسی به ترتیب تقدم سال چاپ

عنوان فرهنگ	نویسنده	حجم لغات	تعداد و سال چاپ، نوع قطع، محل چاپ	تعداد جلد، صفحه	نگارش	عمومی تخصصی	علامت ضربه	آوانویسی	توضیحات
۱. فرهنگ بزرگ فارسی - عربی - روسی	ای. د. یاگلر		۱۹۱۰ ناشکنند			عمومی			طبعیترجم قلمت، دربزرگزنده کلمه‌ای است که دیگر فرهنگهای جدید نیز دارا نبوده و می‌توان از آن، جهت مطالعه ادبیات کلاسیک ایرانی استفاده نمود
۲. فرهنگ فارسی به روسی	میرزا عبده‌الله جعفراف		۱۹۱۴: ۱ ۱۹۲۷: ۲ مسکو	۲ جلد		عمومی			در ایران نسبتاً ناشناخته است
۳. فرهنگ کوچک زبانشناسی فارسی به روسی	ل. س. پیسکوف		۱۹۴۹ مسکو	۱ جلد		تخصصی			در ایران نسبتاً ناشناخته است

عنوان فرهنگ	نویسنده	حجم لغات	تعداد و سال چاپ، نوع قطع، محل چاپ	تعداد جلد، صفحه	نگارش	عمومی تخصصی	علامت ضربه	آوانویسی	توضیحات
۴. فرهنگ فارسی به روسی	ب.و. میلر	۳۵۰۰۰	۱۹۵۰: اول؛ دوم: ۱۹۵۳ مسکو	۱ جلد ۶۶۸ ص	چپ به راست	عمومی	دارد	کلمات فارسی با استفاده از حروف روسی	در ایران نسبتاً ناشناخته است.
۵. فرهنگ کرچک نظامی فارسی به روسی	ل.س. پیسکوف ن.ب. ساوچنکو س.د. اسمیرنوف	۱۰۰۰۰ لغت و اصطلاح	۱۹۵۴ مسکو	۱ جلد		تخصصی			در ایران نسبتاً ناشناخته است
۶. فرهنگ فارسی به روسی و روسی به فارسی اقتصادی و تجاری	خالد حسینیوچ کوراوخلی	حدود ۱۱۰۰۰	۱۹۵۷: اول؛ دوم: ۱۹۷۳ تبتی مسکو	۱ جلد، ۵۹۶ صفحه	چپ به راست	تخصصی	ندارد	ندارد	در ایران مورد استفاده دارد
۷. فرهنگ فارسی به روسی	م. عفتانوف، ج. دزی، - ل. کیلیوا،	بیش از ۶۰۰۰۰	۱۹۷۰: اول؛ دوم: ۱۹۸۳	۲ جلد، ج ۱: ۸۰۰ ص	نسبتاً اصلی چپ	عمومی	دارد	کلمات فارسی با	در ایران مورد استفاده فراوان دارد

توضیحات	آوانویسی	علامت	عمومی	نحوه	تعداد جلد، صفحه	تعداد و سال	حجم	نویسنده	عنوان فرهنگ
	استفاده از حروف روسی	ضربه	تخصصی	نگارش	۲: ۸۶۴ ج ۳ ص	۱۹۸۵: سوم مسکو		س. سساریچف، ک. بربریتا، گ. گالووا، غ. علی اف، ل. موراووینووا، گ. کارلوف به تصحیح یوری رویبچیک	
در ایران نسبتاً ناشناخته است	ندارد	ندارد	تخصصی	چپ به راست	۱ جلد، ۶۵۶ صفحه	۱۹۷۲ مسکو	۲۰۰۰۰	گ. گ. علی اف	۸. فرهنگ نظامی فارسی به روسی و روسی به فارسی
در ایران استفاده فراوان دارد.	کلمات فارسی با استفاده از حروف لاتین	دارد	عمومی	راست به چپ	۱ جلد ۸۰۸ ص	۱۹۸۷: دوم جینی مسکو	۴۶۰۰	گ. آ. واسکانایان، م. ی. رادولسکی، آ. م. شورتوف	۹. فرهنگ فارسی به روسی

۲. فرهنگهای معاصر پُر کاربرد دو زبانه روسی به فارسی

الف) فرهنگ روسی به فارسی، نویسندگان: ای.ک. افچنیکووا، گ.آ. فروغیان، ش.م. بدیع^۹، به تصحیح: علی اسدالله یف و ل.س. پیسکوف، چاپ مسکو: انتشارات ساوتسکایا اینسیکلوپدیا، ۱۹۶۵، در ۱ جلد، ۱۰۹۱ صفحه، و شامل ۳۶۰۰۰ واژه (افچنیکووا ۱۹۶۵).

در مقدمه فرهنگ، نویسندگان ضمن تقدیر از زحمات ایرانیان در طی قرون گذشته در زمینه فرهنگ‌نگاری (افچنیکووا ۱۹۶۵ ص ۵)، از فرهنگ‌نگاران بزرگی چون دهخدا، محمد حسن برهان (برهان قاطع در ۴ جلد)، علی اکبر نفیسی (فرهنگ نفیسی)، حسن عمید (فرهنگ عمید)، حبیب الله آموزگار (فرهنگ آموزگار)، محمد علی خلیلی و علی اصغر شمیم (فرهنگ امیر کبیر)، سلیمان حییم (فرهنگ جامع فارسی - انگلیسی)، و سعید نفیسی (فرهنگ فرانسه به فارسی) نام برده و قدردانی می‌نمایند. این فرهنگ می‌تواند به منظور استفاده و ترجمه روسی به فارسی متون ادبی - فرهنگی، سیاسی - اجتماعی، علمی و همچنین نگارش فارسی متون پلی تکنیک، اقتصادی، فرهنگی و تاریخی و مطبوعات و رادیو می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

علاوه بر موارد فوق، این فرهنگ اصطلاحات و لغات ادبیات معاصر زبان روسی را نیز شامل می‌شود. واژه‌ها و اصطلاحات محاوره‌ای با علامت خاص مشخص شده‌اند. هدف فرهنگ در ارائه واژه‌های معادل به طور مستقیم و نه به صورت تشریحی و توضیحی می‌باشد.

در نگارش این فرهنگ هر چند با افزایش تعداد مولفین و نویسندگان کاستی‌ها برطرف گردیده است اما تا حدودی همگی آنها به این نقطه نظر مشترک رسیده‌اند که دادن بعضی معادلات برای واژه‌ها نه تنها مشکل، بلکه در مواقعی غیر ممکن است. در پیدا نمودن کلمات معادل از دیگر فرهنگهای روسی به فارسی (علیرغم نقصان در ارائه معادلات)، فرهنگهای تشریحی زبان فارسی و تجربیات آموزش زبان فارسی در کشور روسیه استفاده شده است. از دیگر موارد کاربرد آن یافتن واژه‌های معادل در ترجمه متون ادبی از روسی به فارسی می‌باشد.

این فرهنگ علیرغم قدمتش، موفق‌ترین و پراستقبالت‌ترین فرهنگ از نوع خود در حال

حاضر در ایران محسوب می‌شود. نواقصی نظیر کمبود شغل‌های دو جنسی در زبان روسی (مثل دانشجو، معلم و ...) و همچنین صفات مختلف و اسامی معنی در آن ملاحظه می‌گردد. به عنوان مثال مدخل‌های زیر با معادل آنها در این فرهنگ چنین آمده است:

афга́нец м. افغانی **афѓани**.

афѓанский прил. افغانی **афѓани**. افغانستان **афѓанэстан**.

واژه‌های فارسی (معادل واژه روسی) با استفاده از حروف روسی آوانگاری

شده‌اند و اسم و صفت در دو بند جداگانه آورده شده‌اند.

преподва́ни || е с. **преподава́ние** آموزش **амузэш**, **таѓлим** تدریس **таѓрис**, **метод** ~я

преподава́тель м. معلم **мо’аллем** (мн. معلمин **мо’аллемин**);

آموزگار **амузгар** (*начальной школы*); **да’бир** (средней

школы); **данэ’шар** (*высшей школы*)

преподавательский прил. معلمین ... **мо’аллемин**,

معلمی ... **мо’аллеми** ...

преподава́ть несов. I. (что) **да’рс** درس دادن **да’дн**,

таѓрис к (что; кому); (быть учителем) **мо**

’аллеми к ...

ب) فرهنگ پلیتکنیک روسی به فارسی، نویسنده: ژ.م. میرزا بگیان^۱ به

تصحیح: آ.م. شویتوف، چاپ مسکو: اداره نشریات زبان روسی، چاپ اول: ۱۹۷۳،

چاپ دوم: ۱۹۸۴، شامل حدود ۵۰۰۰۰ واژه (میرزابگیان ۱۹۸۴).

فرهنگ پلیتکنیک مجموعه لغاتی از حوزه‌های مختلف علمی نظیر: ریاضیات،

فیزیک، فیزیک هسته‌ای، الکترونیک، شیمی، نفت و استخراج نفت، صنایع معدن و

متالورژی، صنایع ماشین‌سازی، راه و ساختمان و تا حدودی اصطلاحات صنعت رنگ،

عکس و سینما، صنایع چوب، مواد غذایی و صنایع سبک و سنگین می‌باشد.

بنا به تصریح نویسنده در مقدمه، از جمله موارد نقصان فرهنگ، عدم وجود

اصطلاحات فنی در زمینه‌های کشتیرانی و کشتی‌سازی، هواپیمایی و سیستم هدایت

اتوماتیک می‌باشد.

این فرهنگ در نوع خود منحصر به فرد بوده و متأسفانه در طی ۳ دهه اخیر هیچ

فرهنگ تخصصی دیگری در این زمینه نگاشته نشده است.

بسیار بجاست تا با توجه به گستردگی علوم مختلف و گرایشهای آن، فرهنگهای تخصصی در رشته‌های فنی خاصی که در حال حاضر از اهمیت بیشتری برخوردارند در نظر گرفته شده و کار تدوین آنها با استفاده و کمک از متخصصین آن رشته انجام گیرد. ارائه جداولی به صورت ضمیمه در خصوص واحد‌های اندازه گیری و معادلات آن، جداول اختصاصی رشته‌های فنی، علوم پایه، شیمی و ... قطعاً می‌توانست به فرهنگ غنای بیشتری ببخشد.

(ج) فرهنگ روسی به فارسی، مولف: س. د. کلیفسووا^{۱۱}، به تصحیح: گ. آ. واسکانیان، چاپ مسکو: اداره نشریات زبان روسی، چاپ اول: ۱۹۷۵، چاپ سوم: ۱۹۸۴، شامل ۱۱۰۰۰ واژه (کلیفسووا ۱۹۷۵).

این فرهنگ به عنوان فرهنگی درسی برای فارسی زبانانی در نظر گرفته شده که با معلم یا مستقلاً، زبان روسی را می‌آموزند؛ در حقیقت بعنوان کمک وسیله‌ای آموزشی در هنگام خواندن، نوشتن و حرف زدن به زبان روسی منظور شده است. واژه های روسی فرهنگ بر حسب رایج بودن و کثرت استعمال و اهمیت آنها در موضوعات گوناگون و نیز با در نظر گرفتن حدود و خصوصیت ارتباط معنوی و دستوری هر واژه با سایر واژه‌ها انتخاب شده است. مولف در تدوین فرهنگ از تجربه فرهنگهای درسی به سایر زبانها، از جمله فرهنگ درسی روسی به انگلیسی تالیف لاییدوسا و شوتسووا^{۱۲} (۱۹۶۲) و فرهنگ بسامدی زبان ادبی روسی معاصر، تالیف شتینفلد^{۱۳} (۱۹۶۳) استفاده کرده است. علاوه بر واژه‌های ادبی زبان روسی، تعداد معینی واژه که در گفتگوی عادی روزانه کاربرد فراوانی دارد، نیز در فرهنگ درج شده است. با در نظر گرفتن اهمیت روز افزون اصطلاحات علمی و فنی، برخی اصطلاحات این حوزه‌ها که مورد استفاده عمومی دارد، در فرهنگ گنجانده شده؛ همچنین یک رشته واژه‌های نو که در زبان روسی در آن زمان متداول و تثبیت شده و نیز واژه های مخصوص فارسی توجه لازم مبدول گردیده است. در موارد لزوم با توضیح خصوصیات نحوی واژه و معانی مختلف آنها مثالهایی آورده شده است و به جنبه‌های صدا شناسی، آواشناسی و دستوری واژه‌ها توجه خاصی شده است.

طرز تلفظ هر واژه به وسیله حروف الفبای لاتینی نشان داده شده و روی کلیه واژه‌های روسی، چه اصل واژه و چه اشکال تغییر یافته دستوری آن، علامت تکیه گذارده شده است. کلیه توضیحات و علامت‌های اختصاری مربوط به دستور زبان و سبک و علامت‌های ویژه دیگر، همه به زبان فارسی است. در پایان فرهنگ، چند ضمیمه حاوی اطلاعات کلی درباره صدا شناسی زبان روسی و نیز چند جدول نمونه صرف اسامی، صفات و توضیحات مربوطه دستوری، تکیه در کلمه ها و نمونه صرف ضمائر، افعال و ... افزوده شده است.

афга́н||ец avgán'its [-цев ، -цы ، ج. -ца] افغانی

афга́н||ка avgánkâ [-кам ، -ок ، -ки ، ج. -ки] افغانی (زن)

афга́нск||ий avgánsk'iy [-ие ؛ -ое -ая] ص. افغانستان، ...

منسوب به افغانستان

преподава́тел ||ь p'ipádavát'íl' [-ей ، -я] مذ. معلم، دانشیار؛ آموزگار

препода ||ва́ть p'ipádavát' [-ва́й ؛ -ва́л -е́шь ؛ -ю'] ف. اس. تدریس کردن، درس دادن، آموزگاری کردن

واژه‌های روسی نیز با استفاده از حروف لاتین و روسی آوانگاری شده‌اند، که این امر در فرهنگ نویسیهای قبلی کم سابقه است.

(ه) فرهنگ روسی - فارسی، نویسنده: گ.آ. واسکانیان^{۱۴}، چاپ مسکو، ۱۹۸۶،

شامل حدود ۳۰۰۰۰ واژه (واسکانیان ۱۹۸۶).

هدف اصلی تدوین این فرهنگ، بهره‌گیری روسی زبانان ذکر شده است که از آن می‌توان در ترجمه متون ادبی، فنی، اقتصادی و فرهنگی و همچنین واژه‌ها و اصطلاحات سیاسی - اجتماعی بهره جست (واسکانیان ۱۹۸۶ صص ۵ - ۸). واژه‌های معاصر و پرکاربرد علمی - تخصصی جدید زبان روسی در آن مد نظر گرفته شده و کلمات کم کاربرد وارد نشده‌اند.

با توجه به تقارن نگارش این فرهنگ و وقوع انقلاب اسلامی در ایران، این امر در معادل‌یابی کلمات جدید مد نظر گرفته شده است. این فرهنگ دارای ضمامن اسامی

مناطق جغرافیایی، کلمات اختصاری پُرکاربرد روسی و افعال بیقاعده زبان فارسی با ریشه آنها و همچنین قواعد آوانگاری حروف روسی است. تمایز بارز و آشکار این فرهنگ با فرهنگ قبلی اُفچینکوا، در طرز نگارش و تدوین آن است. در این فرهنگ تمامی کلمات هم ریشه (کلمه اصلی با مشتقات آن نظیر اسم، صفت، فعل و ...) تحت عنوان کلمه اصلی آورده شده است و علاوه بر استفاده از آن به عنوان یک فرهنگ، تا حدودی از لحاظ آموزشی نیز می توان از آن بهره گرفت.

برای پیدا کردن واژه مورد نظر در این فرهنگ، اطلاع و آگاهی از شیوه واژه سازی و علم لغت شناسی روسی ظاهراً ضروری است که این امر تعداد افراد مراجعه کننده بدان را محدود می سازد.

...افغانستان | ~ский afyāni, | افغانی | ~ский afyāni, |
 دولت افغانستان | ~ское правительство afyānestān;

اسم و صفت ساخته شده از آن در یک مدخل آورده شده است.

(به кому) ämuzeš آموزش | ~ний tadrīs تدریس | ~ний с
 معلمی | ~тельский mo'ällemän, | معلم mo'ällem | ~тель м
 معلم | ~тельский состав mo'ällemän, | هیئت معلمان
 ~тельская деятельность | ~ть nesov. تدریس کردن | ~ть nesov.
 درس دادن | ~ль нам историю کرد | ~ль нам историю
 تدریس شدن | ~ться nesov. | به آنها چه درسی میدادید؟
 ~ли? | ~ль tadris š, | آموزش داده شدن | ~ль tadris š

(و) فرهنگ روسی - فارسی، ترجمه و تدوین: زیبا اجتهد، تهران، چاپ اول

۱۳۷۸ (اجتهد ۱۳۷۸).

در پیشگفتار ۷ صفحه ای کتاب (اجتهد ۱۳۷۸ صص ۵-۱۲)، توضیحات مختصر در مورد اصوات و حروف زبان روسی و ساختار فرهنگ داده شده است. حجم لغات در حدود ۵۰۰۰ واژه و در آخر در ۲۵ صفحه جداول صرف اسم، صفت، عدد، ضمیر و افعال زبان روسی آورده شده است. کلمات روسی با استفاده از حروف روسی آوانویسی شده و مشخصات دستوری کلمه روسی داده شده است.

از لحاظ تهیه و تدوین این اولین فرهنگ دو زبانه است که تمامی مراحل تهیه و چاپ آن نیز توسط یک فرد ایرانی صورت گرفته است. متأسفانه در این فرهنگ ذکری از تعداد دقیق واژه‌ها، منابع اصلی استفاده شده و نحوه استفاده از فرهنگ نشده است. اشکالات ترجمه‌ای و معنایی در ارائه واژه‌های معادل مشاهده می‌شود که این امر می‌توانست با استفاده از نظریات اهل فن و اساتید مربوطه تا حدودی مرتفع شود و بر کیفیت کار بیفزاید.

(ز) فرهنگ اصطلاحات اقتصاد خارجی روسی به انگلیسی و به فارسی، مولف حبیب حنیفه اوقلی نجف‌اف^{۱۵}، چاپ مسکو: انتشارات آفینا، چاپ اول سال ۲۰۰۰، در ۶۲۴ صفحه و شامل حدود ۳۵۰۰۰ اصطلاح (نجف اف ۲۰۰۰).

این فرهنگ در نوع خود اولین فرهنگ ۳ زبانه محسوب می‌شود و دربرگیرنده اصطلاحات حوزه‌های مختلف اقتصادی، تجارت خارجی، بازرگانی، بانکداری، بیمه، آمار اقتصادی، حسابداری، پول، گمرک، مالی، حمل و نقل و حقوق می‌باشد. هدف فرهنگ مزبور کمک به متخصصین و مترجمین در پیدا نمودن واژه‌های معادل در اسناد و مکاتبات و منابع اقتصادی ذکر شده است.

اصطلاحات تجارت خارجی، حمل و نقل، اساسنامه‌های اجتماعی، دستورالعمل تعرفه‌ها، مقالات مختلف روزنامه‌ها و مجلات، اصطلاحات عامیانه تجار و بازرگانان، از جمله مواد استفاده شده در تهیه این فرهنگ محسوب می‌شوند.

علاوه بر ارائه واژه‌های معادل و در صورت نیاز، مشخصات دستوری و حوزه کاربرد آن واژه داده شده است. از نکات قابل تامل آن می‌توان به ارائه واژه‌های معادل فارسی - عربی اشاره نمود. مثلاً کلمات بیع و شراء - خرید و فروش، تجارت - بازرگانی، محموله - کالا همزمان داده شده است، که این امر از میزان تسلط نویسندگان به زبانهای عربی و فارسی حکایت می‌نماید.

این فرهنگ به همت و پشتیبانی مالی سفارت جمهوری اسلامی ایران در مسکو به چاپ رسیده است که به دلیل شرایط خاص و اوضاع جاری کشور روسیه فدراتیو، بایستی بدین امر مهم ارزش بیشتری قائل شد.

جدول ۲ به‌طور اجمالی جهت مقایسه بهتر اطلاعات فرهنگهای روسی به فارسی که تاکنون به چاپ رسیده‌اند، آورده شده است.

جدول ۲: جدول مقایسه‌ای فرهنگهای عمومی و تخصصی روسی به فارسی به ترتیب تقدم سال چاپ

عنوان فرهنگ	نویسنده	حجم لغات	تعداد و سال چاپ، نوع قطع، محل چاپ	تعداد جلد، صفحه	نگارش	صده	علامت ضربه	آوانویسی	توضیحات
۱. فرهنگ روسی به فارسی	آف. جناب		۱۹۰۶ سنت پترزبورگ	۲ جلد، ۱۹۳۵-۱۹۳۷ مسکو	چپ به راست	عمومی			به همراه اشتقاق کلمات فارسی
۲. فرهنگ روسی به فارسی	ر. آ. گارف			۲ جلد، ۱۹۳۵-۱۹۳۷ مسکو	چپ به راست	عمومی			
۳. فرهنگ فارسی به روسی و روسی به فارسی اقتصادی و تجاری و	خائق گورسینویچ کوراوخلی	حدود ۱۱۰۰۰	اول: ۱۹۵۷ دوم: ۱۹۷۳ جینی مسکو	۱ جلد، ۵۹۶ صفحه	چپ به راست	تخصصی	ندارد	ندارد	در ایران مورد استفاده دارد
۴. فرهنگ کوچک روسی به فارسی	ش. بسادی، ف. حبیب، خ. جلال، ای. ک. افچینکوا	۷ تا ۸ هزار	۱۹۵۹ مسکو	۱ جلد	چپ به راست	عمومی (مبیشتی - ورزشی)			
۵. فرهنگ روسی به فارسی	ای. ک. افچینکوا، گ. آ. فورویگان ش. م. بدیع	۳۶۰۰۰	۱۹۶۵ مسکو	۱ جلد، ۱۰۹۱ صفحه	چپ به راست	عمومی	دارد	کلمات فارسی با استفاده از حروف روسی	در ایران مورد استفاده فراوان دارد

عنوان فرهنگ	نویسنده	حجم لغات	تعداد و سال چاپ، نوع قطع، محل چاپ	تعداد جلد، صفحه	نگارش	عمومی تخصصی	علامت ضربه	آوانویسی	توضیحات
۵. فرهنگ نظامی فارسی به روسی و روسی به فارسی	گ. گ. علی اف	۲۰۰۰۰	۱۹۷۲ مسکو	۱ جلد، ۶۵۶ صفحه	چپ به راست	تخصصی	ندارد	ندارد	در ایران نسبتاً ناشناخته است
۷. فرهنگ لغات فنی و علمی روسی - فارسی	علی مختارزاده	۲۰۰۰۰	۱۳۵۲ (۱۹۷۳) تهران	۱ جلد، ۵۷۳ صفحه	چپ به راست	تخصصی	ندارد	ندارد	علیرغم تهیه و چاپ فرهنگ در ایران، شناسنامه کتاب کامل نیست و مورد استفاده چندانیک ندارد
۸. فرهنگ پلیتکنیک روسی به فارسی	ژ. م. میرزاایگان	۵۰۰۰۰	چاپ اول: ۱۹۷۳ چاپ دوم: ۱۹۸۴ مسکو	۱ جلد، ۷۲۰ صفحه	چپ به راست	تخصصی	دارد	ندارد	تنها فرهنگ از نوع خود محسوب می‌شود که در ایران مورد استفاده قراوان دارد

عنوان فرهنگ	نویسنده	حجم اوقات	تعداد و سال چاپ، نوع تقطع، محل چاپ	تعداد جلد، صفحه	نگارش	عمومی تخصصی	علامت ضربه	آوانویسی	توضیحات
۹. فرهنگ آموزشی روسی به فارسی	س.د. کلیفسووا	۱۱۰۰۰	چاپ اول: ۱۹۷۵ چاپ سوم: ۱۹۸۴ مسکو	۱ جلد	چپ به راست	عمومی	دارد	کلمات روسی با استفاده از حروف لاتین	در ایران مورد استفاده دارد
۱۰. فرهنگ روسی - فارسی	گ.آ. وسکانیان	۳۰۰۰۰	۱۹۸۶ مسکو	۱ جلد، ۸۳۰ صفحه	چپ به راست	عمومی	دارد	کلمات فارسی با استفاده از حروف روسی	در ایران مورد استفاده دارد
۱۱. فرهنگ روسی - فارسی	زیبا اجتهد	حدود ۵۰۰۰	(۱۹۹۹) ۱۳۷۸ تهران	۱ جلد، ۴۴۸ صفحه	چپ به راست	عمومی	دارد	کلمات روسی با استفاده از حروف روسی	به تازگی در ایران چاپ شده است.
۱۲. فرهنگ اصطلاحات اقتصادی خارجی روسی به انگلیسی و به فارسی	حییب حنیفه اوقلی نجف‌اف	۳۵۰۰۰	۲۰۰۰ مسکو	۱ جلد، ۶۲۴ صفحه	چپ به راست	تخصصی	دارد	کلمات فارسی با استفاده از حروف لاتین	به تازگی در مسکو و با همکاری سفارت جمهوری اسلامی ایران در مسکو به چاپ رسیده است.

نتیجه گیری

- در جمع بندی نهایی و با نگاهی دوباره به جداول شماره ۱ و ۲ می توان اذعان داشت:
- تقریباً یک قرن از چاپ اولین فرهنگ عمومی دو زبانه روسی می گذرد و این در حالی است که از ۲۰ سال پیش یعنی چاپ آخرین فرهنگ، متأسفانه فقط یک فرهنگ جدید عمومی روسی نگاشته شده است (بند ۱۰ از جدول شماره ۲)، و این خود گویای نیاز جدی جامعه علمی ما، علی الخصوص به فرهنگهای عمومی دو زبانه در عصر حاضر می باشد.
 - تمامی فرهنگهای فارسی به روسی در کشور شوروی سابق و در مسکو نگاشته شده و به چاپ رسیده اند. از میان آنها هیچ فرهنگی در ایران نگاشته نشده و فرهنگهای شماره ۶، ۷ و ۹ در جدول شماره ۱ در ایران به دفعات (افست) و به چاپ رسیده اند.
 - یکی از نکات مهم در مورد فرهنگهای فارسی به روسی، استفاده و استقبال اندک زبان آموزان از اینگونه فرهنگهاست. این فرهنگها می توانند در حین آموزش مورد استفاده قرار گیرند. این ضعف تا حدودی می تواند از طریق راهنمایی بیشتر اساتید زبان روسی در هنگام آموزش برطرف گردد.
 - با توجه به جدول شماره ۱ و توضیحات آن، در بین فرهنگهای فارسی به روسی، دقیقاً فرهنگهای شماره ۶، ۷ و ۹ که هم اکنون نیز مورد استفاده قرار می گیرند در ردیف فرهنگهای موفق محسوب می گردند و تنها فرهنگ شماره ۸ در ایران شاید به دلیل تخصصی بودن و استفاده کم آن مورد استقبال کمتری قرار گرفته است.
 - در بین فرهنگهای روسی به فارسی نیز به جز بندهای ۷ و ۱۱ (جدول شماره ۲) بقیه در مسکو نگاشته شده و به چاپ رسیده اند و از میان آنها فرهنگهای ۵، ۷ و ۹ در ایران به دفعات افست و به چاپ رسیده اند.
 - از میان فرهنگهای روسی به فارسی (جدول شماره ۲)، فرهنگهای شماره ۳، ۵، ۸، ۹ و ۱۰ جزء فرهنگهای موفق، که استقبال زیادی نیز از آنان صورت گرفته است، محسوب می گردند و فرهنگهای شماره ۱۱ و ۱۲ به دلیل اینکه تازگی به چاپ رسیده اند هنوز در جامعه ما ناشناخته هستند.
 - درست است که معمولاً هر فرهنگ نویسی اهداف مشخصی را می تواند از نگارش

ارائه و دنبال نماید ولی تمامی فرهنگهای دو زبانه منتشره در خارج از ایران، با این پیش فرض تألیف شده‌اند که اشخاص روس‌زبان از آن استفاده نمایند. به عنوان مثال در فرهنگهای فارسی به روسی، جهت استفاده فارسی‌زبانان، کلمات روسی می‌بایستی آوانویسی می‌شدند و نه کلمات فارسی.

● نه تنها در زمینه فرهنگ نگاری بلکه در بسیاری از علوم دیگر ایرانیان همواره جزء پیشقراولان محسوب می‌شوند و نام ایران و ایرانی به خوبی می‌درخشد. در مجموع ایرانیان اکثر اوقات و در بسیاری از علوم و زمینه‌ها شروع‌کنندگان خوبی بوده‌اند ولی ادامه دهندگان خوبی نبوده‌اند، که امید است به این مهم توجه خاصی مبذول شود.

● هم اکنون با توجه به حجم بسیار گسترده روابط تجاری، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... ایران با کشورهای روس‌زبان، جامعه ما به فرهنگهای موضوعی و تخصصی نظیر فرهنگهای موضوعی مختلف در رشته‌های علوم پایه، الهیات، زبانشناسی و ... نیازمند است.

● چنانچه از اسامی مولفین و مصححین بارز و آشکار است در تهیه و تدوین بسیاری از فرهنگهای دوزبانه، ایرانیان و فارسی‌زبانان سهم و نقش بسزایی داشته‌اند که متأسفانه به دلیل شرایط زمانی و مکانی آن دوران، نتیجه زحمات محققین، دانشمندان و نویسندگان ایرانی که به صورت مشترک با دیگر افراد انجام شده است، به نام کشور ایران به ثبت نرسیده است. امید می‌رود در هر صورت با تغییر و تحولات کنونی جهان و پس از فروپاشی شوروی سابق و با در نظر گرفتن ارتباطات ما با کشورهای روس‌زبان در امر مهم فرهنگ‌نگاری دوزبانه که می‌تواند به عنوان مقدمه و گام اولیه ورود و بهره‌گیری از هر علم و تخصصی در جهان محسوب گردد، توسط محققین، اساتید و دانشمندان محترم گامهای مثبت و بایسته‌ای برداشته شود.

● در مجموع ارائه مشخصات و مختصات فرهنگ موفق بسیار دشوار است و نمی‌توان کلیشه‌ای کلی برای نگارش تمامی فرهنگها ارائه نمود. چرا که هر فرهنگ در جای خود از طرفی دارای کمبودها و از طرف دیگر دارای نقاط قوت می‌باشد. ضمناً اهداف نویسنده و یا نویسندگان فرهنگها را نیز نبایستی از نظر دور داشت. اما در هر صورت،

درجه استقبال و استفاده جامعه علمی - آموزشی کشور را معمولاً می توان نتیجه موفقیت آن فرهنگ دانست. بررسی و تجزیه و تحلیل فرهنگها توسط اساتید فن در ادوار مختلف، موضوعی است بسیار مهم که بر کیفیت کار می افزاید و از همین رو نباید از آن غافل گردید.

پی نوشتها

1. Хашаб А.Ф.
 2. Османов М.Н., Дорри Д.Х., Киселева Л.Н., Сарычев С.С., Еремина К.Н., Галимова А.Е., Бертельс А.Е., Алиев Г.Ю.
 3. Радовильский М.Е., Восканян Г.А., Шойтов А.М.
 4. Клевцова С.Д.
۵. ضربه علامت خاصی است (شبيه علامت فتحه) که در بالای حروف صدادار در کلمات روسی گذاشته می شود و آن حرف صدادار با درجه صدا و کشیدگی بیشتر ادا می شود.
6. Миллер Б.В.
 7. Гаффаров М.А.
 8. Кор Оглы Х.Г.
 9. Овчинникова И.К., Фуругян Г.А., Бади Ш.М.
 10. Мирзабекян Ж.М.
 11. Клевцова С. д
 12. Лapidуса Б. А. и Швецова С.А.
 13. Штейнфельдт Э.А.
 14. Восканян Г.А.
 15. НадЖаФовГ.Г

منابع

- آجتهد، زیبا، فرهنگ روسی - فارسی، نشر فیض، تهران ۱۳۷۸.
- مختار زاده، علی، فرهنگ روسی به فارسی، آموزشی، مسکو ۱۹۷۵.
- Алиев Г.Г., Персидско-русский и русско-персидский военный словарь. /Под общей редакцией А.М. Шойтова. -М.: воениздат, 1972. - 656 с.
- Бади Ш., Габиб Ф., Джалал Х., Овчинникова И.К. Карманный русско-персидский словарь. -М.: 1959.
- Восканян Г.А., Русско-персидский словарь. Около 30 000 слов. -М.: Рус. яз., 1986. - 830 с.
- Галунов Р.А. Русско-персидский словарь. Т. I. II. -М.: 1936-1937.
- Гаффаров М.А., Персидско-русский словарь. Т I-II. Под ред. акад. Ф.Е. Коршан, Л.И. Жиркова. -М.: 1914-1927.
- Клевцова С.Д., Русско-персидский словарь. Учебный: Около 11 000 слов. / Под ред. Г.А.Восканяна. -М.: Рус. яз., 1975. -872 с.
- Кор Оглы Х.Г. Персидско-русский и русско-персидский общеэкономический и внешнеторговый словарь. -М.: Внешторгиздат. 1957.- 596 с.

- Миллер Б.В., Персидско-русский словарь. Около 35 000 слов. –М.: Гос. издательство иностранных и национальных словарей., 1953. -668 с.
- Мирзабекия Ж.М., Русско-персидский политехнический словарь. Около 50 000 терминов./Под ред. А.М. Шойтова. –М.: Рус. яз., 1984. – 720 с.
- Наджафов Г.Г Русско-англо-персидский внешнеэкономический словарь. Около 35 000 терминов. Ред. Сласарев В.И., –М.: Афина. 2000. – 624 с.
- Овчинникова И.К., Фуругян Г.А., Бади Ш.М., Русско-персидский словарь. 36 000 слов. /Под ред. Али Асадуллаева и Л.С. Пейскова. –М.: советская энциклопедия., 1965. -1092 с.
- Османов М.Н., Дорри Д.Х., Киселева Л.Н., Сарычев С.С., Еремина К.Н., Галимова А.Е., Бертельс А.Е., Алиев Г.Ю. Персидско-русский словарь. В 2-х тт. Свыше 60 000 слов. – М.: Рус. яз., 1985. Т.І. От ا до ز. 800 с. Т. ІІ. От س до ی. 864 с.
- Пейсков Л. С. Краткий персидско-русский филологический словарь. /Под ред. С.Д. Смирнова. –М.: 1949.
- Пейсков Л.С., Савченко Н.П., Смирнов С.Д. Краткий военный персидско-русский словарь. /Под ред. Н.П. Савченко. –М.: 1954.
- Радовильский М.Е., Восканян Г.А., Шойтов А.М., Персидско-русский словарь. Учебный: 4600 слов. / Под ред. М.Е. Радовильского. –М.: Рус. яз. 1986. – 808 с .
- Хашаб А.Ф. Русско-персидский словарь с краткой этимологией персидского языка. СПб. 1906.
- Ягелло И.Д. Полный персидско-арабско-русский словарь. Ташкент.1910.